

ՎԱՋԵ ԹՈՐՈՍՅԱՆ

Եվրոպական համալսարանի իրավագիտության
ամբիոնի դասախոս,
իրավաբանական գիտությունների թեկնածու

ԱՇԽԱՐՀԻԿ ՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ԻՄԱՍՏԱՎՈՐՈՒՄԸ ԼՈՒՍԱՎՈՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՏԵՍԱԲԱՆՆԵՐԻ ԻՐԱՎԱՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ՀԱՅԱՅՔՆԵՐՈՒՄ

Աշխարհիկ պետության ֆենոմենի բացահայտումը, անտիկ շրջանից սկսած, զբաղեցնում է իրավաբանական մտքի տեսաբանների և հետազոտողների ուշադրությունը: Ուշագրավ է, որ պետության և եկեղեցու տարանջատման գաղափարը իրավունքի ուժ ստացավ լուսավորականության շրջանում առաջ եկած իրավական փաստաթղթերում: Վերջինիս անհրաժեշտությունը հասունացավ կրոնական այլակարծության, խղճի ազատության իրավունքի սահմանման, պետակեղեցական հարաբերությունների հստակեցման խնդիրների ազդեցության ներքո:

Հոդվածում առավելապես քննարկվում են անգլիական լուսավորիչների տեսական-իրավական հայացքները, որոնք չափազանց մեծ դեր կատարեցին պետության և եկեղեցու առանձնացման գաղափարի իմաստավորման, ապա նաև դրա լեզու ամրագրման գործում: Հոդվածում օգտագործել ենք պատմական տրամաբանական, դիալեկտիկական մատերիալիզմի, անալիզի և սինթեզի գիտական մեթոդները:

Հիմնաբառեր- աշխարհիկ պետություն, պետության և եկեղեցու տարանջատում, խղճի ազատության իրավունք, իրավաբանական միտք:

Լուսավորականությունը՝ որպես քաղաքական և փիլիսոփայական ուղղություն, ի հայտ է եկել 17-րդ դարում՝ Անգլիայում, դասական կերպ է ստացել Ֆրանսիայում, այնուհետև լայն տարածում է գտել նաև այլ երկրներում: Լուսավորականության դարաշրջանի հիմնական գծերից էր գիտելիքի և գիտության կարևորությունը, բանականության պայքարը կրոնական նախապաշարվածության դեմ, սոցիալ-քաղաքական հին կարգերի քննադատությունը, պետության առաջացման պայմանագրային (հասարակական դաշինքի) տեսության առաջադրումը և այլն: Լուսավորիչները հանդես գալով որպես ֆեոդալական դասակարգային հասարակության քննադատներ՝ ըստ էության հավատարիմ մնացին սեփական բուրժուական դասակարգային շահերին¹:

Ահա այս պատմական շրջանում էլ վերստին արժևորվեցին աշխարհիկ պետության գաղափարի վերաբերյալ քննարկումները: Պետության և եկեղեցու իրավահարաբերությունների օպտիմալ ձևաչափի ընտրությունը նորից կանգ առավ երկու հիմնական մոտեցումների վրա՝

ա) եկեղեցու յիակատար ենթակայությունը պետական իշխանությանը,

բ) պետության և եկեղեցու առանձնացումը:

Ընդ որում՝ եկեղեցու ինքնավարության ընդդիմախոսները ամենևին չէին վիճարկում համոզմունքները, այդ թվում՝ դավանանքի ազատության իրավունքը, որպես մարդու բնական իրավունքի անբա-

ժանելի բաղադրատարր: Այս շրջանում առավել ընդգծվեց պետական իշխանությունը՝ աստվածային արարչությունից դեպի մարդկային սահմանում որակելու ռացիոնալիստական ըմբռնումը:

Անգլիացի նշանավոր մտածող Թոմաս Հոբսը պետակեղեցական հարաբերությունները մեկնաբանում էր պետության բացարձակացման և էտատիստական մոտեցումների դիրքերից: Նա պահանջում էր դպրոցն անջատել եկեղեցուց և կրթական համակարգը դնել աշխարհիկ հիմքերի վրա: Ըստ Հոբսի՝ եկեղեցին պետք է դրվի պետության ենթակայության ներքո, իսկ պետության առաջնորդը պետք է լինի նաև հոգևոր առաջնորդ, հակառակ պարագայում. «... խոշորություն և քաղաքացիական պատերազմ կառաջանա պետության և եկեղեցու, հոգևոր և աշխարհիկ իշխանությունների կողմնակիցների, արդարադատության սրի և հավատի վահանի միջև ... »²: Հատկանշական է, որ պետության ղեկավարը (քաղաքացիական ինքնիշխան) կարող է իր հայեցողությամբ հոգևոր ոլորտի կառավարումը վերապահել որևէ բարձրաստիճան հոգևորականի, ինչպես նաև հոգևոր դասի համար սահմանել եկամտի աղբյուրներ, նրանց հանձնել պատվավոր կոչումներ և այլն: Ինչ վերաբերում է կրոնին, ապա, ըստ Հոբսի՝ այն զանգվածային հնազանդության միջոց է, և ցանկալի կլինի, որ պետությունը այդպիսի որևէ մի կրոն ճանաչի պետական կամ պաշտոնական:

Խղճի ազատության իրավունքի ջատագովե-

www.ardaradutyjournal.com

ԱՐԴԱՐԱԴԱՏՈՒԹՅՈՒՆ

րից էր հումանիստական-ռացիոնալիստական ուղղության վառ ներկայացուցիչ **Բարուխ Սպինոզան**: Ըստ նրա՝ պետության առաքելությունը կայանում է մարդկանց վախից ազատագրելու և նրանց բնական իրավունքները ճանաչելու և պաշտպանելու մեջ, որպեսզի յուրաքանչյուր ոք առանց թշնամանք հարուցելու ազատորեն արտահայտի իր միտքը: Մտքի, խղճի ազատությունը, սերը, ասելությունը և մարդու էությանը բնորոշ այլ կենսական հակումներ դուրս են պետության միջատմության տիրույթից: Չարագացնելով իր ազատամտական հայացքները՝ Սպինոզան **Աստվածաբանական-քաղաքական տրակտատում** գրում է. «Պետության համար չկա ոչինչ ավելի անվտանգ, քան այն, որ աստվածապաշտությունը և կրոնը սահմանափակվի միայն սիրով և արդարությամբ ... որպեսզի յուրաքանչյուրին բույլատրվի մտածել այն ինչ ցանկանում է և ասել այն, ինչ մտածում է՝»³: Սպինոզան սուր քննադատության էր ենթարկում կրեացիոնիզմի գաղափարը և եկեղեցին դնում պետության լիակատար ենթակայության տակ՝ ընդգծելով այն հանգամանքը, որ եկեղեցու ինքնուրույնությունը և պետությունից առանձնացումը հակասում է բարձրագույն իշխանության միասնականության և անբաժանելիության սկզբունքին⁴:

Պետության և եկեղեցու հարաբերակցության նախընտրելի ձևաչափի առաջադրման հարցում Հոբսից և Սպինոզայից տարբերվող դիրքորոշում ունեւ անգլիացի լուսավորիչ, փիլիսոփա **Ջոն Լոկկը**: Նրա կարծիքով՝ եկեղեցին ազատ և կամավոր հիմունքներով միավորված մարդկանց հանրույթ է՝ Աստծո պատվին արժանանալու համար, իսկ պետությունը՝ քաղաքացիական բարիքների պահպանման և մարդու հիմնարար իրավունքների ապահովման նպատակով մարդկանց միավորում, հետևաբար՝ *միայնառնել այս երկու տարբեր ծագում, նպատակ և գործառույթ ունեցող երևույթները մույն է, թե՛ համակցել այնպիսի անհամատեղելի երևույթներ, ինչպիսիք են՝ երկիրն ու երկիրները*⁵: Այս տեսանկյունից Լոկկը արդարացնում էր պետության և եկեղեցու առանձնացման գաղափարը: Հատկանշական է, որ Լոկկի իրավահավասարության ընկալումը հենվում է արարչագործության գաղափարի վրա և արտահայտվում նրանով, որ բոլոր մարդիկ մեկ իմաստուն Արարչի ստեղծման արդյունք են և նրանց միջև չկա որևէ սուբորդինացիա:

Ըստ Լոկկի, անհանդուրժողականության հիմնական պատճառը եկեղեցու իշխելու տենչն է, որին վերջ տալու համար հարկավոր է սահմանազատել աշխարհիկ և հոգևոր ոլորտները, մասնավորապես՝

պետությունն ու եկեղեցին: Հակառակ պարագայում, *եթե դա տեղի չունենա, ապա անհնար կլինի սահմանափակել այն մարդկանց միջև առկա վեճերը, որոնց համար հոգու փրկությունը և պետության շահը կամ իսկապես շատ թանկ է, կամ բնորոշվում է որպես այդպիսին*⁶: Լոկկը, լինելով հանդուրժողականության ջերմ կողմնակից, այդ հարցում բացառություն էր անում կաթոլիկներին և աթեիստներին և, առհասարակ, կրոնական մոլեռանդներին: «Պապականները,- Լոկկի բնորոշմամբ,- վտանգ են ներկայացնում պետական իշխանության գոյությանը, հետևաբար չպետք է օգտվեն հանդուրժողականության բարիքից:»⁷:

Հատկանշական է նաև այն փաստը, որ Լոկկը ոչ միայն տարանջատում է պետությունն ու եկեղեցին, այլև կրոնական և քաղաքացիական օրենքները՝ ընդգծելով, որ *այն ինչ բույլատրվում է պետության կողմից, չի կարող արգելել եկեղեցին*⁸:

Աշխարհիկ պետության հայեցակարգի տեսական զարգացմանը մեծապես նպաստեցին անգլիական բուրժուազիայի շահերը արտահայտող **ինդեպենդենտների** (Ջ.Միլթոն, Ջ.Հարինգթոն) և **լեվելերների** (Ջ. Լիլբեռն, Ռ. Օվերտոն) պուրիտանական ակունքներ ունեցող կրոնաքաղաքական հոսանքները, որոնց ներկայացուցիչները, տարանջատելով բնական և դրական իրավունքները, բնական իրավունքին վերապահելով առաջնային կարգավիճակ՝ բարձրացրեցին մարդկանց բնական իրավունքների ապահովման խնդիրը՝ միաժամանակ համարձակ դատողություններ հնչեցնելով պետության և եկեղեցու անջատման, դավանանքի ազատության և կրոնական համայնքների անկախության անհրաժեշտության վերաբերյալ: Դրանցից թերևս ամենանշանավորը **Ջոն Միլթոնն** էր, որը անգլիական պառլամենտին ուղղված **Արևոսպագիտիկա** հռետորական տրակտատում իր բողոքի ձայնն էր բարձրացնում գրաքննության օրենքի դեմ:

Ուշագրավ է այն, որ Միլթոնը ազատության՝ որպես կենսական արժեքի բարձրագույն ձևը համարում էր մտքի և խղճի ազատությունը և ընդգծում, որ *ազատությունը բոլոր մեծ տաղանդների բուժքույրն է. «...այն վերևից ներթափանցելով մաքրեց և լուսավորեց մեր հոգիները ... ուրեմն տվեք ինձ ազատություններից բարձրագույնը՝ ազատությունը ճանաչելու, ազատությունը սևփական մտքերն արտահայտելու, և սևփական խղճով դատելու ազատությունը*»⁹:

Այս դատողությունից հետո շուրջ կես հարյուրամյակ պահաջվեց Անգլիայում գրաքննության մասին օրենքի չեղարկման համար: Ի վերջո,

ազատ ապրելու մարդկային ձգտումը և անկաշկանդ մտածելու, մտքերն արտահայտելու ողջամիտ պահանջը ստացավ արժանի իրավական գնահատական: 1687թ. «Հանդուրժողականության մասին դաշնագրով» ապա 1689թ. անգլիական, Փառահեղ հեղափոխության ծնունդ հանդիսացող՝ Կրոնի հանդուրժողականության մասին ակտով՝ կաթոլիկ չհանդիսացող կրոնական համայնքներին շնորհվեց դավանանքի ազատության իրավունք, այդ թվում՝ սեփական աղոթատուն ունենալու և ազատորեն պաշտամունքի արարողություններ իրականացնելու հնարավորություն¹⁰:

Հակված չլինելով գերազնահատել հիշյալ իրավական ակտերի դերը՝ այնուամենայնիվ փաստենք, որ դրանք իսկապես քաջալերեցին խղճի և

դավանանքի ազատության իրավական բովանդակության արժևորման գործընթացը՝ կանխորոշելով նաև մարդու հիմնական իրավունքների և ազատությունների սահմանների ընդլայնումը և դրանց հետագա ամբողջացումը: Լուսավորականության դարաշրջանի մտածողները, լայն ազատախոհության հենքի վրա խարսխելով իրենց համոզմունքները, նպաստեցին աշխարհիկ և հոգևոր ոլորտների՝ պետության և եկեղեցու, ինչպես նաև դրանց մեծապես առնչվող խղճի և դավանանքի ազատության իրավական ամրագրմանը:

¹ «Լուսավորականություն» տերմինը առաջին անգամ գործածվել է Վոլտերի և Հերդենի կողմից: Տե՛ս Գ.Ա. Մելքումյան, Լուսավորականությունը որպես պատմա-մշակութային երևույթ, «Բանբեր Երևանի համալսարանի», 3 (84), Եր., 1994թ., էջեր 13-21:

² Տե՛ս, Թ. Գոբբս, Левиафан, Москва: Мысль, 2001, С. 316-317.

³ Տե՛ս, Բ. Спиноза, Богословско-политический трактат / Пер. с лат. М.М. Лопаткина, С.М. Роговина, Б.В. Чредина, М.: Академический проект, 2015, С. 226.

⁴ Տե՛ս, նույն տեղում, էջեր 209-218:

⁵ Տե՛ս, Դ. Լոկ, Послание о веротерпимости. Сочинения в трех томах: Т. 3, М.: 1988, С. 103.

⁶ Տե՛ս, նույն տեղում, էջ 9:

⁷ Տե՛ս, Դ. Լոկ, Опыт о веротерпимости, Сочинения в 3 т.- пер. с англ. и лат. Т. 3, ред. и сост., авт. примеч. А. Л. Субботин. М.: Мысль, 1988, С. 81.

⁸ Տե՛ս, Դ. Լոկ, Послание о веротерпимости. Сочинения в трех томах: Т. 3, М.: 1988, С. 114.

⁹ Տե՛ս, J. Milton, Areopagitica, with a Commentary by Sir Richard C. Jebb and with Supplementary Material, Cambridge at the University Press, 1918, P. 56-57.

¹⁰ Տե՛ս, R. Sandberg, Law and Religion, Cambridge University Press, 2011, P. 23-28.

ՕԳՏԱԳՈՐԾՎԱԾ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ ՅԱՆԿ

1. Գ.Ա. Մելքումյան, Լուսավորականությունը որպես պատմա-մշակութային երևույթ, «Բանբեր Երևանի համալսարանի», 3 (84), Եր., 1994թ.

2. Թ. Գոբբս, Левиафан, Москва: Мысль, 2001

3. Բ. Спиноза, Богословско-политический трактат / Пер. с лат. М.М. Лопаткина, С.М. Роговина, Б.В. Чредина, М.: Академический проект, 2015.

4. Դ. Լոկ, Послание о веротерпимости. Сочинения в трех томах: Т. 3, М.: 1988.

5. Դ. Լոկ, Опыт о веротерпимости, Сочинения в 3 т.- пер. с англ. и лат. Т. 3, ред. и сост., авт. примеч. А. Л. Субботин. М.: Мысль, 1988.

6. J. Milton, Areopagitica, with a Commentary by Sir Richard C. Jebb and with Supplementary Material, Cambridge at the University Press, 1918.

7. R. Sandberg, Law and Religion, Cambridge University Press, 2011.

Vahe Torosyan
 Преподаватель юридического факультета
 Европейского университета,
 кандидат юридических наук

РЕЗЮМЕ

Понимание светского государства в правовых и политических взглядах теоретиков Просвещения

Открытие феномена светского государства с древних времен привлекало внимание теоретиков и исследователей легально-политической мысли. Примечательно, что идея разделения государства и церкви приобрела силу закона в юридических документах, появившихся во времена Просвещения. Потребность последнего созрела под влиянием религиозного инакомыслия, определения права на свободу совести и выяснения государственно-церковных отношений. В статье в основном обсуждаются теоретические и правовые взгляды английского Просвещения, которые сыграли очень важную роль в понимании идеи разделения государства и церкви, а затем и в ее юридической фиксации. В статье мы использовали научные методы историко-логического, диалектического материализма, анализа и синтеза.

Ключевые слова: светское государство, разделение государства и церкви, право на свободу совести, правовая и политическая мысль.

Vahe Torosyan
 Lecturer of the Department of
 Law at European University
 PhD in Law

SUMMARY

The meaning of the secular state in the legal-political views of the theorists of the Enlightenment

The discovery of the phenomenon of the secular state has attracted the attention of theorists and researchers of legal-political thought since ancient times. It is noteworthy that the idea of separating the state and the church gained the force of law in the legal documents that emerged during the Enlightenment. The latter's need matured under the influence of religious dissent, the definition of the right to freedom of conscience, and the clarification of state-church relations. The article mainly discusses the theoretical and legal views of the English Enlightenment, which played a very important role in the understanding of the idea of the separation of the state and the church, and then in its legal fixation. In this article we have used the scientific methods of historical and logical, dialectical materialism, analysis and synthesis.

Key words: secular state, separation of state and church, right to freedom of conscience, legal and political thought.

Բնագիրը ներկայացվել է 18.01.2021թ.
 Ընդունվել է տպագրության 09.02.2021թ.
 Հոդվածը երաշխավորել է տպագրության (գրախոսել է)
 իրավաբանական գիտությունների թեկնածու Կ. Հակոբյանը